

MATERIĀLI SADĀRDZINĀS – VAI JĀMAINA LĪGUMS?

LĪGA FJODOROVA,

SIA “ZAB COBALT”,
zvērīnāta advokāte

Beidzamajā laikā īpaši aktuāls ir jautājums, vai var izbeigt līgumu, ja tā izpilde vairs nav ekonomiski pamatota izejmateriālu sadārdzinājuma vai apgrūtinātās izejvielu pieejamības dēļ. Vai šādos apstākļos puses var prasīt pārskatīt līgumā noteikto cenu?

Visos gadījumos uz šo jautājumu nevar atbildēt vienādi, jo, pirmkārt, jāvērtē, vai līguma izpildi neietekmē sankciju regulējums, otrkārt, jāanalizē līgumā iekļauto saistību saturs, kas, iespējams, ir labvēlīgāks, nekā tas paredzēts piemērojamā likuma noteikumos, bet, treškārt, jānosaka, vai normatīvajos aktos atrodams taisnīgs noregulējums situācijā, kad līguma izpildes apstākļi būtiski mainījušies un atšķiras no tiem, kādi paredzēti līguma noslēgšanas brīdī.

SANKCIJU TIEŠĀ IETEKME

Atbilstoši Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumam (Sankciju likums) Latvijā var ieviest vai noteikt starptautiskās vai nacionālās sankcijas. Tāpēc jāvērtē, vai konkrētajā līgumā puse nav sankcionēta un vai līguma izpildi neaizliedz sektorālās vai cita veida sankcijas.

Ja līguma izpildi liedz sankcijas, apsvērumi par izejmateriālu sadārdzinājumu vai apgrūtinātu pieejamību nav būtiski. Saskaņā ar Sankciju likuma 13.⁵ pantu, ja persona, piemērojot normatīvos aktus sankciju jomā, atturējusies no darījuma veikšanas, izbeigusi darījuma attiecības vai pieprasījusi saistību pirmstermiņa izpildi, tai šo darbību rezultātā neiestājas civiltiesiskā atbildība.

VAI NEPĀRVARAMA VARA?

Lielas cerības uz līguma neizpildes attaisnojumu puses praksē saista ar *force majeure* jeb nepārvaramas varas apstākļiem, taču gadījumu, kad tiešām iestājušies nepārvaramas varas apstākļi un pusei pamatoti ir tiesības uz tiem atsaukties, ir tiešām maz.

Atbilstoši Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 26. janvāra spriedumam lietā SKC-11/2011 atzīts, ka Civillikumā (CL) lietotā nepārvaramās varas jēdziena skaidrojums likumā nav paredzēts. Tādējādi uz to var attiecināt:

- romiešu tiesībās norādītos apstākļus;
- UNIDROIT Starptautisko komerc-līgumu principu 7.1.7. apakšpunktā ietverto formulējumu;
- Latvijai saistošās Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem 79. panta 1. punkta formulējums;
- tiesību zinātnē noteiktā nepārvaramas varas definīcija vai vispārīgs skaidrojums.

Turklāt minētais uzskaitījums nav izsmeļošs.

Senāts spriedumā lietā SKC-11/2011, atsaucoties uz šiem starptautiskajiem tiesību instrumentiem, skaidroja, ka nepārvaramas varas institūta koncepciju veido četri elementi:

- notikums, no kura nav iespējams izvairīties un kura sekas nav iespējams pārvarēt;

- saprātīga persona līguma noslēgšanas brīdī notikumu nevarēja paredzēt;
- notikums nav radies puses vai tās kontrolē esošas personas rīcības dēļ;
- notikums saistību izpildi padara ne tikai apgrūtināšu, bet arī neiespējamu.

Tikai tad, ja apstākļi konkrētajā situācijā atbilst visiem četriem norādītajiem kritērijiem, pusei ir pamats savas saistības neizpildes attaisnojumu pamatot ar *force majeure* apstākļiem, piemēram, ja līguma saistību nav iespējams izpildīt kara zonā esošam uzņēmumam, jo tā ražošanas infrastruktūra kara apstākļu dēļ ir bojāta. Taču apstākļi, kad izejmateriālu cenas negaidīti augušas vai arī izejmateriālu pieejamība ir apgrūtināta, nav uzskatāmi par nepārvaramas varas gadījumiem, jo saistību izpilde ir apgrūtināša, bet nav neiespējama.

JĀVĒRTĒ INDIVIDUĀLI

Vēl viena praksē novērota kļūda ir nepārvaramas varas apstākļu piesaukšana vairāku darījumu ķēdes gadījumā, nevērtējot konkrēto apstākļu ietekmi uz katru ķēdes posmā esošo darījumu atsevišķi. Proti, ja uzņēmuma līgumpartneris, piemēram, izejmateriālu piegādātājs, tiesiskajās attiecībās ar uzņēmumu kā saistību neizpildes attaisnojumu norāda nepārvaramas varas apstākļus, tas automātiski nepiešķir tiesības konkrētajam uzņēmumam savu no līgumiem ar citām personām izrietošo saistību neizpildi attaisnot ar nepārvaramas varas apstākļiem.

Dažkārt līgumā nepārvaramas varas apstākļu izpratne regulēta plašāk, nekā paredzēts piemērojamajā likumā. Tāpēc, neņemot vērā noteiktās striktās prasības *force majeure* apstākļu piemērošanai, līgumā puses šos apstākļus var definēt elastīgāk vai arī paredzēt īpašu kārtību savu tiesisko attiecību noregulējumam, ja iestājas šie apstākļi.

Tātad puses var atsaukties uz cenu pieaugumu vai izejmateriālu nepieejamību

kā saistību neizpildes attaisnojumu tikai tad, ja tās līgumā noteikušas, ka šo apstākļu gadījumā saistību neizpilde ir attaisnojama.

SANKCIJU NETIEŠĀ IETEKME

Ja sankcijas līguma izpildi neietekmē tiešā veidā, taču realitātē to regulējums būtiski mainījies ar līguma izpildi saistītos apstākļus, situācijas juridiskais risinājums ir sarežģīts. Tie ir gadījumi, kad:

- izvairīšanos no atbildības nevar pamatot ar Sankciju likuma 13.⁵ pantu;
- līguma izpildes apstākļus nevar uzskatīt par nepārvaramu varu, jo saistību izpilde, lai gan ir apgrūtināta, tomēr ir iespējama;
- pusei labvēlīgs risinājums nav paredzēts arī noslēgtajā līgumā.

CL paredzēts princips, ka tiesīgi noslēgts līgums ir jāpilda. Turklāt CL 1587. pantā noteikts, ka ne darījuma sevišķais smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības nedod vienai pusei tiesības atkāpties no līguma.

Pirkuma līguma gadījumā CL 2040. pantā paredzētas atsevišķas izņēmuma situācijas, kad puse ir tiesīga atkāpties no līguma, piemēram, pārmērīga zaudējuma gadījumā. Taču atbilstoši CL 2042. pantam pārmērīgs zaudējums šīs tiesību normas izpratnē rodas tad, ja pirkuma maksa nerasniedz pat pusi no lietas parastās vērtības. Šādā gadījumā pārdevējs var prasīt, lai līgumu atceļ. Līdz ar to CL noteikta samērā augsta pušu saistību līdzsvara trūkuma līmeņa, lai varētu prasīt līguma atcelšanu.

BŪTISKA APSTĀKĻU MAIŅA

Lai gan tiesīgi noslēgts līgums jāpilda, zināmu elastību taisnības vārdā var uzticēt CL 1. pantam, kurā noteikts, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības. Tas var būt pamats situācijas taisnīgam noregulējumam būtisku apstākļu

Puses var atsaukties uz cenu pieaugumu vai izejmateriālu nepieejamību kā saistību neizpildes attaisnojumu tikai tad, ja tās līgumā noteikušas, ka šo apstākļu gadījumā saistību neizpilde ir attaisnojama.

INTERESANTI!

Finanšu izlūkošanas dienesta sankciju meklētājā, ierakstot vārdu "Putins", nekas neatrodas. Sankciju meklētājā personas ieraksts būs tieši tāds, kāds ir dokumentā, kurā noteiktas sankcijas. Parasti tā ir oriģinālvaloda (piemēram, arābu, krievu vai ukraiņu) un transliterācija latīņu burtiem (konkrētajā gadījumā – *Putin*). Vārda un uzvārda vietā meklētājā labāk ievadīt tikai daļu no vārda vai uzvārda.

Avots: Finanšu izlūkošanas dienests

maiņas rezultātā, ko starptautiskajās tiesībās dēvē par *rebus sic stantibus* principu.

Tā kā šī principa piemērošana, ievērojot CL 1. pantu, nav apstiprināta tiesu praksē, tā piemērošanas gadījumā tiesai būtu jārada robeža, kad darījuma sevišķais smagums vai izpildīšanas grūtības nedod tiesības atkāpties no tiesiski noslēgta līguma, bet kad būtisku apstākļu maiņas gadījumā pusei ir pamats piemērot līgumu ar mainītiem noteikumiem vai to izbeigt. Turklāt, pat ja būtisku apstākļu maiņas rezultātā tiktu vērtēts līguma izpildes taisnīgs risinājums, jāņem vērā, ka tas automātiski negarantē līgumā noteiktās cenas paaugstināšanu.

Skaidrojot Latvijas likumā nedefinētus tiesību konceptus, Senāts savā praksē atsaucies uz starptautiskajiem tiesību institūtiem, tostarp UNIDROIT principiem. Līdzīgi tiesa varētu rīkoties arī tad, ja situācijas taisnīga noregulējuma panākšanai apstākļu būtiskas maiņas gadījumā piemērotu CL 1. pantu. Proti, pusēm būtu jārēķinās ar UNIDROIT principu 6.2.2. apakšpunkta regulējumu un tā piedāvātajiem risinājumiem.

Pirmkārt, būtu jāvērtē, vai saistību izpildes apgrūtinājums atbilst UNIDROIT principos norādītajam skaidrojumam un kritērijiem, kas noteic, ka par apgrūtinājumu uzskatāms gadījums, kad notikumu gaita būtiski maina pušu pienākumu un tiesību apmēra līdzsvaru vai nu tādēļ, ka pieaugušas izpildījuma izmaksas, vai tādēļ, ka samazinājusies pretizpildījuma vērtība, un situācija atbilst šādiem kritērijiem:

- apstākļu izmaiņa notika vai puse par tiem uzzina pēc līguma noslēgšanas;
- līguma noslēgšanas laikā apstākļu izmaiņu nevarēja saprātīgi paredzēt;
- notikumus nekontrolē tā puse, kuras stāvokli tie pasliktina, un
- puse nebija uzņēmusies apstākļu izmaiņu risku.

Tikai tad, ja secināts, ka saistību izpildi ietekmē apstākļi, kas atbilst

norādītajam skaidrojumam un visiem kritērijiem, puse tiesīga otrai pusei iesniegt motivētu lūgumu par līgumsaistību pārskatīšanu. Vienlaikus UNIDROIT principos paredzēts, ka šāda lūguma par līgumsaistību pārskatīšanu iesniegšana nedod tiesības apturēt saistību izpildi. Ja vienošanos nepanāk saprātīgā termiņā, katra no pusēm var vērsties tiesā, kas, konstatējot apgrūtinājumus, var vai nu izbeigt līgumu ar noteiktu datumu vai noteiktiem nosacījumiem, vai arī mainīt līgumu, lai atjaunotu līdzsvaru.

Atbilstoši Civilprocesa likumam pusei attiecīgos apstākļos ir tiesības lūgt tiesu noteikt pagaidu aizsardzības noregulējumu, kas, iespējams, radītu priekšstatu, vai attiecīgie apstākļi pirmšķietami ir tādi, kas dod tiesības atkāpties no pamatprincipa, ka tiesiski noslēgts līgums jāpilda.

KAD JĀPILDA?

Atbilde uz jautājumu, vai izejmateriālu sadārdzinājums vai to apgrūtināta pieejamība visos gadījumos dod pusei tiesības atkāpties no saistību izpildes vai attaisno saistību neizpildi, ir noliedzīga. Pušu nolīgtās saistības jāpilda, ja vien atturēšanās no saistību izpildes neattaisno sankciju regulējumu, nepārvaramas varas apstākļi vai pušu līgumā pielīgtās tiesības. Taču apstākļu būtiskas maiņas gadījumā līguma izbeigšana varētu būt viens no iespējamiem tiesas noteiktajiem scenārijiem situācijas taisnīga noregulējuma panākšanai.

Savukārt atbilde uz jautājumu, vai puse var prasīt līguma noteikumu pārskatīšanu, ir apstiprinoša. Pusēm ir tiesības pārskatīt līgumā noteiktās saistības un jebkurā laikā vienoties par līguma grozījumiem. Daudzos gadījumos, motivēti izskaidrojot situāciju, līguma grozījumu priekšlikumus vērtē saprotoshi. Taču jārēķinās – ne vienmēr sarunas par līguma noteikumu pārskatīšanu radīs vēlamu rezultātu, kā arī situācijas risinājums tiesas kārtībā var noteikt, ka saistības tomēr jāpilda atbilstoši līgumā paredzētajam. 🌱